

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ І СЛУХАЧІВ У ПРОЦЕСІ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

STRUCTURAL-FUNCTIONAL MODEL OF SOCIO-ECONOMIC TRAINING OF CADETS AND STUDENTS IN THE PROCESS OF CONTINUOUS EDUCATION IN THE NATIONAL ACADEMY OF THE STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE

У статті здійснено спробу відтворити структуру й описати змістове наповнення структурно-функціональної моделі соціально-економічної підготовки курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти в Національній академії Державної прикордонної служби України (НАДПСУ). Дослідження педагогічних явищ на теоретичному рівні пов'язане з розробкою моделей, які дозволяють вивчати об'єкт локально, з подальшим перенесенням результатів у широкий освітній простір. Враховувалося, що під час побудови структурно-функціональних моделей об'єкт розглядається як цілісна система, яку розчленовують на складові частини, компоненти, елементи, підсистеми. Структурні складники системи поєднані між собою певними взаємозалежними функціональними зв'язками, що візуалізуються у вигляді різних схем, відтворюють підпорядкованість, логічну і тимчасову послідовність вирішення окремих дослідницьких завдань.

Запропонована структурно-функціональна модель є проекцією концептуальних положень наукової розвідки на сферу педагогічної практики соціально-економічної підготовки курсантів і слухачів у процесі навчання в НАДПСУ. Схематичне зображення структурно-функціональної моделі дозволяє відтворити змістові та структурні взаємозв'язки і взаємозалежності всіх блоків для досягнення очікуваного результату: сформованої соціально-економічної компетентності здобувачів освіти в Національній академії Державної прикордонної служби України. Моделювання складних об'єктів, яким розглянуто соціально-економічну підготовку курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти у НАДПСУ, супроводжується деталізацією локальних схем, які розкривають зміст окремих організаційно-змістових блоків, що є підсистемами в цілісній системі. Розроблена концептуальна структурно-функціональна модель соціально-економічної підготовки курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти у НАДПСУ містить сукупність взаємопов'язаних блоків: цільового, теоретико-методологічного, змістовно-практичного, оціночно-аналітичного, результативного.

Ключові слова: модель, моделювання, безперервна освіта, курсанти, слухачі, структурно-функціональна модель.

The article deals with an attempt to reproduce the structure and describe the semantic content of the structural-functional model of socio-economic training of cadets and students in the process of continuous education in the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine (NASBGGSU). It has been generalized that the research of pedagogical phenomena at the theoretical level is related to the development of models, which allow studying object locally, with the subsequent transfer of the results to a wide educational space. It has been taken into account that during the construction of structural-functional models, the object is seen as a complete system, which is dismembered into its constituent parts, components, elements, subsystems. Structural components of the system are interconnected by certain interrelated functional connections that are visualized in the form of different schemes, reproduce the subordination, logical and temporal sequence of the solution of individual research tasks.

The proposed structural-functional model is a projection of conceptual provisions of scientific exploration in the field of pedagogical practice of socio-economic training of cadets and students in the process of studying in the NASBGGSU. The schematic illustration of structural-functional model allows reproducing meaningful and structural interconnections and interdependencies of all blocks for achieving the expected result: formed socio-economic competence of education recipients in the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Modelling of complex objects, which is considered socio-economic training of cadets and students in the process of continuous education in the NASBGGSU, is accompanied by detailing local schemes that reveal the content of individual organizational and content blocks, which are subsystems in a coherent system. The developed conceptual structural-functional model of socio-economic training of cadets and students in the process of continuous education in the NASBGGSU includes a set of interconnected blocks: target, theoretical-methodological, content-practical, evaluative-analytical, resultative.

Key words: model, modeling, continuous education, cadets, students, structural-functional model.

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-18-1-30>

Дияк В.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії
Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Наукове обґрунтування педагогічних явищ на теоретичному рівні пов'язане з розробкою моделей, що дозволяють вивчати досліджувані об'єкти (наприклад, певні аспекти професійної підготовки в загальній системі вищої освіти) локально, з подальшим перенесенням результатів у широкий

освітній простір. Соціально-економічна підготовка (СЕП) курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти в НАДПСУ є цілісною системою, специфіку якої можна розглядати на методологічному, теоретичному і практичному рівнях. Таке уявлення дозволяє визначити її характерні ознаки в системному, процесуальному та діяльнісному аспектах.

Системний аспект СЕП репрезентований у науковому обґрунтуванні взаємопов'язаних вимог до соціально-економічної підготовленості персоналу Державної прикордонної служби України. Процесуальний аспект дозволяє уявити взаємозв'язок і взаємовплив усіх складників досліджуваної системи СЕП курсантів і слухачів НАДПСУ. Діяльний (практичний) аспект формування соціально-економічної компетентності курсантів і слухачів у НАДПСУ в процесі безперервної освіти в розробленій моделі пов'язаний із реалізацією виокремлених організаційно-педагогічних умов на практиці. Основні положення методу педагогічного моделювання використані для побудови уніфікованої структурно-функціональної моделі соціально-економічної підготовки курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти в НАДПСУ.

У сучасній науці під моделлю розуміється аналог (схема, структура, знакова система) певного фрагмента природної або соціальної реальності, наприклад, освіти, що розглядається як оригінал моделі [2]. У більш розгорнутому трактуванні процес моделювання визначається вченими як «науковий метод дослідження різних систем шляхом побудови моделей цих систем, які зберігають деякі основні особливості предмета дослідження і передбачають вивчення функціонування моделей із перенесенням одержуваних даних на предмет дослідження» [8, с. 118]. Таким чином, із гносеологічного погляду модель у педагогічних дослідженнях можна трактувати як схематичне зображення певного процесу – оригіналу, що дає змогу його структурувати, визначити напрями трансформаційних змін, що сприятиме поглибленому пізнанню досліджуваних процесів і використанню їх на практиці. Таким чином, виступаючи засобом пояснення, передбачення й евристики, модель виконує пізнавальну роль. Однак моделі можуть виступати не тільки як один із засобів відображення явищ і процесів реальності, але і як критерій перевірки наукових знань, який застосовується безпосередньо за допомогою встановлення результативності використання різних ідентичних моделей або за допомогою практично доведених теорій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що не всі процеси піддаються кількісному вимірюванню і контролю. Соціальні, культурні, гуманітарні процеси відрізняються винятковою складністю, в них взаємодіють чинники, вплив яких є варіативним, а інтенсивність і характер – мінливими і непередбачуваними. Тому дослідники (О. Маслій, І. Мельничук, Н. Мороз, А. Мота, С. Мул, М. Науменко, Н. Ничкало, Т. Новікова та ін.) вбачають за необхідне оперувати якісними судженнями, вирішуючи слабоструктуровані, неформалізовані соціокультурні проблеми. Така діяльність, за словами сучасних науковців (О. Падалка, С. Сисоєва, О. Пометун, В. Собко, Є. Суїменко та ін.), потребує

опори на допоміжні засоби, які полегшують складний концептуальний аналіз, допомагають виявити межі доступних дій і знайти перспективний напрям пошуку рішень. Відтак важливого значення набувають методи аналізу якісного змісту процесів у соціокультурній сфері. Для цього необхідна побудова різних моделей, функціями яких є поглиблення пізнання діючих систем, форматування, визначення шляхів подальшого вдосконалення, порівняльний аналіз оригіналу і моделі, виявлення якісних характеристик процесів і явищ.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак резюмування наукових доробків сучасних авторів засвідчило відсутність цілеспрямованих досліджень у напрямі розробки структурно-функціональної моделі соціально-економічної підготовки курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти у НАДПСУ.

Мета статті. Основним завданням статті є конкретизація важливих структурних складників анонсованої структурно-функціональної моделі соціально-економічної підготовки курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти у НАДПСУ.

Виклад основного матеріалу. Нині в наукових колах моделі групуються на дві категорії: змістові та формальні. Класифікаційною характеристикою найчастіше виступає мова, яка використовується для розробки такої моделі. Так, для пояснення змістової моделі застосовується природна мова спілкування, а формальна модель втілюється за допомогою однієї або декількох формальних мов (наприклад, мов програмування).

У соціально-культурній, гуманітарній сферах, до яких належить вища військова освіта, частіше використовуються змістові моделі. Гносеологічна доцільність таких моделей під час вивчення педагогічних, дидактичних, методичних проблем військової професійної освіти підтверджується численними дисертаційними дослідженнями (А. Білорус [1], О. Блажук [2], І. Блощинський [3], Н. Боярчук [4], О. Діденко [5], Г. Дмитренко [6], Н. Левчук [7], К. Тушко [8] та ін.).

Примітно, що за функціональною ознакою змістові моделі поділяються на описові, пояснювальні та прогностичні. Описовою моделлю можна назвати будь-яку презентацію чи опис об'єкта. Пояснювальні моделі мають на меті відповісти на питання, чому відбувається те чи інше явище, процес. Прогностичні моделі покликані відтворити майбутню поведінку об'єкта, тобто відповідати на питання, до яких змін призводить той чи інший вплив на досліджуваний об'єкт. Прогностичні моделі не обов'язково містять пояснювальні моделі. Задовільний прогноз можна отримати і на основі емпіричних узагальнень, використовуючи тільки дані описової моделі.

Концептуальною моделлю називається змістовна модель, для розробки якої використовуються теоретичні концепти та конструкти певної

предметної галузі знання. У більш широкому сенсі під концептуальною моделлю розуміють змістовну модель, що базується на певній концепції або точці зору. Формулювання концептуальної моделі здебільшого є досягненням певного рівня абстрагування на шляху від попереднього опису об'єкта до його формальної моделі. Концептуальні моделі втілюються або у вербальній формі, або у змішаній вербально-візуальній репрезентації. Нині педагоги, в т. ч. військові, виокремлюють три види концептуальних моделей: логіко-семантичні, структурно-функціональні та причинно-наслідкові. Детальний аналіз характеристик кожного виду моделей дав змогу припустити, що найефективніше СЕП курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти у НАДПСУ відображатиме структурно-функціональна модель.

Враховувалося, що під час побудови структурно-функціональних моделей об'єкт розглядається як цілісна система, яку розчленовують на складові частини, компоненти, елементи, підсистеми. Структурні складники системи поєднані між собою певними взаємозалежними функціональними зв'язками, що візуалізуються у вигляді різних схем, відтворюють підпорядкованість, логічну і тимчасову послідовність вирішення окремих дослідницьких завдань. За допомогою таких схем зручно аналізувати роль і призначення окремих підсистем щодо цілого, оцінювати взаємозв'язки і залежності окремих елементів.

Водночас для розробки моделі СЕП курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти у НАДПСУ ми керувалися прийнятими в теорії моделювання етапами побудови моделі та брали до уваги інші характеристики моделі, пов'язані з логікою її побудови. Зупинимось на короткій характеристиці згаданих етапів.

У межах дослідження джерелом моделювання виступала реальність, реальний об'єкт – освітній процес у НАДПСУ, складником якого є соціально-економічна підготовка курсантів і слухачів на різних етапах здобуття вищої освіти. Уявний образ об'єкта позначається як «когнітивна» або «ментальна» модель. Тому на етапі створення когнітивної моделі відбувається деяке спрощення реальності, опис об'єкта набуває лаконічності та компактності.

Далі будувалася змістова модель, що дозволяла отримати нову інформацію про поведінку і стан об'єкта нашого наукового пошуку. Когнітивна модель підлягає перетворенню, ускладненню її складових частин і їх взаємозв'язків. Зазначимо, що цикл моделювання в гуманітарних науках на цьому етапі зазвичай закінчується, однак можлива і подальша формалізація моделі засобами логіки із залученням знань, накопичених у відповідній предметній галузі. Використання формальних засобів аналізу в процесі конструювання авторської схеми дало змогу вивчити

«поведінкову динаміку» моделі, отримати нові, неочевидні результати.

Спираючись на наведені положення моделювання, запропоновану в нашому дослідженні модель характеризуватимемо як змістову концептуальну схему, яка має вигляд описової структурно-функціональної моделі. Анонсована модель розкриває універсальний характер побудови СЕП курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти НАДПСУ з опертям на концептуальні положення дослідження і демонструє логіку руху до результату – сформованої соціально-економічної компетентності майбутніх офіцерів ДПСУ, котрі отримують підготовку на рівнях бакалаврату та магістратури.

Істотною частиною моделювання була постановка цілей, до досягнення яких спрямовувалася організація освітнього процесу в НАДПСУ, та визначення основних структурних блоків і їх обмежень і взаємозв'язків. Виокремлення обмежень передбачало визначення переліку можливих дій, допустимих і неприпустимих станів досліджуваного об'єкта. Оскільки обмеження можуть перешкоджати досягненню виокремлених цілей, зупинимось на характеристиці тих, які доречні для нашої наукової розвідки.

Об'єктом дослідження визначено професійну підготовку курсантів і слухачів у вищому навчальному закладі прикордонного відомства. Обмеження, задані в роботі, пов'язані з необхідністю реалізації нормативів, визначених в Освітньо-професійних програмах підготовки першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнях Галузі знань – 25 «Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону», а також з організаційним регламентом діяльності експериментальної бази дослідження в НАДСПУ. Крім того, враховувалося предметне обмеження, пов'язане зі специфікою професійної діяльності майбутніх офіцерів ДПСУ. Вважаємо за потрібне відзначити, що виокремлені обмеження не перешкоджали вирішенню поставлених у дослідженні завдань.

Запропонована модель є проекцією концептуальних положень наукової розвідки на сферу практики СЕП курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти НАДПСУ. Схематичне зображення моделі дасть змогу показати змістові та структурні взаємозв'язки та взаємозалежності всіх блоків для досягнення очікуваного результату: сформованої соціально-економічної компетентності здобувачів. Моделювання складних об'єктів, яким є СЕП курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти в НАДПСУ, супроводжується деталізацією локальних схем, які розкривають зміст окремих організаційно-змістових блоків, що є підсистемами в цілісній системі. Розроблена концептуальна структурно-функціональна модель містить кілька взаємопов'язаних блоків, реалізованих

в освітньому процесі НАДПСУ, а саме: цільовий, теоретико-методологічний, змістовно-практичний, оцінювально-аналітичний, результативний. Відтак виникає необхідність здійснити коротку характеристику виокремлених блоків, дотримуючись логіки практичної розробки моделі.

Цільовий блок запропонованої схеми відбиває мету нашої наукової розвідки. Загальною стратегічною метою дослідження визначено побудову системи СЕП курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти в НАДПСУ відповідно до обраної в дослідженні розвивальної стратегії, результатом якої має стати досягнення соціально-економічної компетентності, що відповідає рівням бакалаврату та магістратури.

Теоретико-методологічний блок авторської моделі відбиває теоретичні основи підготовки курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти в НАДПСУ, що відображено у сформованому понятійно-термінологічному полі дослідження, нормативно-правовому забезпеченні фахової підготовки майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України та сучасних напрямках наукових досліджень професійної підготовки майбутніх працівників прикордонної служби. Водночас інтеграційна методологія СЕП курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти в НАДПСУ орієнтує на застосування сукупності наукових підходів для якнайповнішого врахування особистісних потреб здобувачів освіти, специфіки їхньої професійної сфери з метою використання всіх розвивальних ресурсів досліджуваного процесу.

Змістовно-практичний блок розробленої структурно-функціональної моделі відбиває зміст соціально-економічної підготовки курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти в НАДПСУ, транслювання якого здійснювалося з опорою на триступеневу систему принципів інтегративно-диференційованого навчання майбутніх і діючих офіцерів ДПСУ: методологічні, дидактичні та методичні принципи.

Оцінювально-аналітичний блок розробленої концептуальної структурно-функціональної моделі демонструє отримані статистичні дані в кількісному вимірі, що є матеріалом для їх аналізу. Для забезпечення повноти оцінки в дослідженні застосовувався інтегративно-диференційований контроль, який охоплював різноманітні форми контролю. Застосування різних видів контролю дало змогу встановити рівень (високий, достатній, задовільний, низький) сформованості соціально-економічної компетентності курсантів і слухачів, що пов'язує змістовно-практичний блок із результативним.

Результативний блок концептуальної структурно-функціональної моделі соціально-економічної підготовки курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти в НАДПСУ вказує на сформованість в учасників експериментального дослідження соціально-економічної компетентності.

Висновки. Розроблена концептуальна структурно-функціональна модель соціально-економічної підготовки курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти у НАДПСУ містить сукупність взаємопов'язаних блоків, реалізованих в освітньо-виховному процесі зазначеного ВВНЗ, а саме: цільового, теоретико-методологічного, змістовно-практичного, оцінювально-аналітичного, результативного. Запропонована модель відображає найбільш суттєві елементи системи СЕП курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти, передбачає стратегічну мету (формування соціально-економічної компетентності) і чотири основні вектори досягнення окресленої мети, що вказують на головні напрями модернізації / вдосконалення / перетворення освітнього процесу в Національній академії Державної прикордонної служби України.

Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі вбачаємо у розробці методичних матеріалів для удосконалення процесу соціально-економічної підготовки курсантів і слухачів у процесі безперервної освіти в НАДПСУ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білорус А.М. Педагогічні умови формування інформаційної культури у майбутніх офіцерів-прикордонників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2007. 21 с.
2. Блажук О.А. Підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій у забезпеченні системи зв'язку прикордонних підрозділів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2012. 240 с.
3. Блощинський І.Г. Основні завдання науково-педагогічного складу Національної академії Державної прикордонної служби України в контексті кредитно-модульної системи організації навчального процесу. *Сучасні технології вищої освіти* : матеріали VII Всеукр. наук.-метод. конф. (Одеса, 3–5 жовт. 2012 р.). Одеса : Вид-во ННІХКТЕ, 2012. С. 137–138.
4. Боярчук Н. Модель формування професійної компетентності майбутніх економістів. *Педагогічні науки*. Полтава, 2013. Вип. 1. С. 85–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pena_2013_1_15.
5. Діденко О.В. Теоретико-методичні засади формування здатності до професійної творчості в майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2009. 40 с.
6. Дмитренко Г.А. Економічна компетентність в системі післядипломної педагогічної освіти : навчальний посібник. Київ : ЦІППО, 2008. 125 с.
7. Левчук Н.П. Діагностика розвиненості економічної компетентності у майбутніх магістрів управління органів Державної прикордонної служби України. *Теорія і методика професійної освіти*. 2017. № 13. С. 222–233. URL: https://ivet-ua.science/images/Journals_IPTO/TMPO/TMPO_13_2017_3.pdf#page=1.
8. Мельничук І.М. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2010. 326 с.
9. Тушко К.Ю. Педагогічні умови формування економічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2009. 320 с.